

УДК 070+654.1+004]:323.28

ЗМІ ТА ТЕРОРИСТИЧНІ ПОСЛАННЯ

Володимир Вакулич

Інститут історії НАН України

вул. Грушевського, 4, 01001 Київ, Україна, e-mail: institute@history.org.ua

Проаналізовано роль ЗМІ як чинника в реалізації терористичної стратегії.

Ключові слова: ЗМІ, тероризм, агресори, політичні актори, інформація.

Інтенсивні дослідження скоєного 11 вересня злочинного терористичного акту зосереджені на багатьох аспектах, але передусім — на з'ясуванні справжніх стратегічних намірів його ініціаторів (замовників) та виконавців. І досі триває розшифрування низки ймовірних послань цього злочину, зокрема, чи це було застереження самим Сполученим Штатам як країні, яка в різний спосіб нав'язує свою систему цінностей мусульманському світові, чи — світовій спільноті взагалі, котра підтримує в цьому світового лідера, чи, може, тим, хто здійснює глобалізацію планети? Втім, цим коло ймовірних запитань не обмежується, з огляду на резонансність вчиненого акту.

Водночас більшість аналітиків сходяться на тому, що “стратегія тероризму розрахована не так на безпосередні фізичні наслідки застосування сили, заподіяну нею матеріальну шкоду чи значну кількість загиблих, крах систем життєзабезпечення тощо, а радше на досягнення психічного ефекту, спричиненого терактом, як від страху і жаху, але водночас підбадьорення і надії” [3] (для тих, зрозуміло, хто підтримує такі дії). Поки що потрібно брати до уваги, що тероризм динамічно еволюціонує. Не заглиблюючись у його історію, достатньо зауважити, що, скажімо, в сімдесяті роки ХХ століття традиційні форми тероризму трансформувалися у стратегію партизанської війни. Як зазначає відомий дослідник проблематики конфліктів В.Лангвер, “сучасний тероризм, як розрахована на тривалий час політико-мілітарна стратегія, налічує не більш ніж якихось тридцять років. Він ще досить довго оперував тією ж зброєю, що і його, здебільшого — анархічні, попередники, а саме: пістолетом та бомбою, однак цей різновид тероризму засадничо відрізняється від інших поєднанням застосування зброї з дією засобів масової інформації” [4].

Справді, без резонуючого ефекту громадської думки стратегічні задуми організаторів терористичних актів не мали б шансів на успіх. На цю обставину, зокрема, вказує німецький аналітик Г.Мюнклер: інтенсивність терористичного руху “...посилюється у процесі медіа-революції, яка з локальних, у кращому разі з регіональних о...ній дає можливість, врешті-решт, створити єдину світову громадську думку, яку ЗМІ обслуговуватимуть у реальному часі — вирішальни-

ми чинниками тут стали виникнення масової преси, поширення радіо, утвердження телебачення внаслідок використання ретрансляційних супутників” [2]. Трагедія 11 вересня не мала б такого резонансу, якби її не “роздмухали” потужні ЗМІ. Отже, можна констатувати, що стратегія використання чинника CNN виявилася досить успішною.

Цитований дослідник вважає, що сучасні терористи намагаються реалізувати свої стратегічні наміри завдяки двом особливостям:

— застосування насильницьких методів з ігноруванням будь-яких правил ведення війни (наприклад, не оголошуються учасники конфлікту, об’єкти нападу, використовується цивільне населення як своєрідний захисний щит і т. д.);

— використання цивільних ресурсів атакованого противника з метою досягнення поставленої мети. Йдеться про транспортні засоби, комунікаційні системи і, звичайно, про інформаційну інфраструктуру розвинутих суспільств. “До цих цивільних ресурсів належить також мережа передачі новин і розважальні програми, за допомогою яких навіть невеликі акції набувають неадекватно широкого резонансу” [2].

Як ілюстрацію ефективного використання чинника ЗМІ в реалізації терористичної стратегії можна навести факт захоплення в заручники палестинськими терористами групи ізраїльських спортсменів на Олімпіаді 1972 року в Німеччині; викрадення літака TWA-847 і двотижнєве утримання в заручниках американських громадян в Бейруті (червень 1985 р.). І, звичайно ж, страхітливий акт 11 вересня. На думку Г.Мюнклера, саме це “...було (і є) першим посланням 11 вересня: картина веж-близнюків, які спочатку горять, а відтак падають, є антисимволом американського панування, чи навіть театральньо-інсценізованим розвінчанням цього панування. Вони показують вразливість і ранимість США не лише на периферії їх впливу (про що свідчать бомбові удари по казармах морського флоту в Бейруті та посольствах Америки в Найробі та Дар-ес-Саламі, а й у центрах її могутності: в Нью-Йорку та Вашингтоні” [2]. І, справді, має рацію дослідник, що “ніщо не змогло б так проникливо і незабутньо закарбувати це послання у свідомості світової спільноти, як картини одинадцятого вересня та наступних днів, коли без пауз повторювані аматорські зйомки польоту літаків крізь вежі Світового Центру поступово змінювалися картинами руїн...”.

Засоби масової інформації, своєю чергою, активно використовувала й адміністрація Дж.Буша-молодшого під час підготовки удару у відповідь на зухвалий акт тероризму. Зокрема, постійно демонструвалися картини підготовки до завдання удару різних військових сухопутних та морських сил; рішучість президента Буша будь-що захистити своїх громадян; підтримка позиції американців світовою спільнотою. Усе це підсилювалося агресивною риторикою війни Джорджа Буша, функція якої, крім безпосереднього враження, полягала в тім, щоб дати Америці певний час для ідентифікації агресорів, локалізації їх в якійсь формі та, зрештою, для розроблення стратегії, прийнятної для їхнього переборення та знищення*. У цьому сенсі акцентовані інформаційні зусилля аме-

* Як зазначає Г.Мюнклер, цю риторичну війну американського президента чимало політичних оглядачів тлумачили хибно, оскільки брали до уваги власне ігенцію, а не функцію виграшу часу для формування антитерористичної коаліції. Це означає, що Дж. Буш

риканського уряду також можна вважати своєрідними посланнями до тих, хто має намір боротися з тероризмом, тобто увійти до складу антитерористичної коаліції. Водночас цим наголошується, що Америка не лише очолює цю справедливую боротьбу, а й має достатньо ресурсного потенціалу для захисту демократичних цінностей у планетарному масштабі.

Тут напрошується ще одна аналогія: так само, як визнано, що демократичні режими найвразливіші для вчинення терористичних дій, так само у цьому випадку демократії демонструють високу здатність використовувати власний інформаційний ресурс для захисту своїх цінностей. Підготовка і здійснення антитерористичних воєнних кампаній в Афганістані та Іраку найпереконливіше засвідчили це. Але основним наслідком, на наше переконання, у цьому антитерористичному поході є диференціація світових політичних акторів у форматі “американізм — антиамериканізм”. Попри очевидні політичні дивіденди Америки, незаперечним фактом залишається зміцнення антиамериканського табору, і це досить симптоматична прикмета, позаяк слід мати на увазі, що до зазначеного табору входять великі і, потенційно, досить конкурентноздатні потуги.

Як, здавалося б, не парадоксально, але країни, що лише намагаються розбудувати демократію, нині більш захищені від терористичних нападів. Не в останню чергу через те, що “демократії мають чітко вищу комунікативну інтенсивність, яка є фундаментальною передумовою для того, щоб стратегія тероризму могла розвивати свою дію. Там, де відсутня така комунікативна інтенсивність, багато актів не стали б загальновідомими. Там, де таке обнародування придумується урядовими заходами, як це є в диктатурах, терористи не мають вирішальної зброї для ведення боротьби” [2]. Тобто, існує безпосередня узалеженість між рівнем комунікації та ймовірністю вчинення терористичних актів. Аналітики не без підстав вважають, що головною причиною найчастіших терористичних нападів саме на американських громадян в останні тридцять років є “...незрівнянні шанси гласності та самопрезентування для терористів”: якщо вони завдаватимуть ударів по американцях, це стане сенсаційною оперативною новиною служби новин на цілий світ [1].

Не заперечуючи по суті, ми лише уточнили б: мабуть, передусім, варто брати до уваги сам статус США і, зокрема, стиль їхньої поведінки як провідного політичного актора. Адже “...кожен терористичний акт, учинений проти демократії, містить стереотипне послання про те, що потерпілих та їхню форму життя абсолютно зневажають. Ця зневага особливо різко виражена в терактах 11 вересня. Через те її можна зрозуміти як наступ на західну демократичну форму життя в її цілісності, навіть якщо щодо цього немає письмового послання” [2]. Таким чином, йдеться про ключовий момент у терористичних посланнях та провідну роль у цьому сучасних засобів масової інформації.

Щодо інформаційної інфраструктури, то США і тут — поза конкуренцією. Управлінська система цієї країни ставить високі вимоги щодо обсягу, достовірності та своєчасності інформації, що надходить до державних установ. Реалізація таких вимог можлива за умови наявності системи спеціальних структур, які формують інформаційні ресурси, вчасно та ефективно забезпечують ними відповідний державний апарат, інформуючи про стан і тенденції розвитку ситу-

сам створив ці функціональні ефекти: вони були сплановані у штабних сценаріях, де формувалася політика світової боротьби з міжнародним тероризмом.

ацій у різних сферах життя країни та за її межами. Потрібно зважати і на те, що в Америці система інформаційного забезпечення формувалася протягом тривалого часу. Нині основними елементами системи вважають Центральне розвідувальне управління (ЦРУ), яке займається збиранням і аналізом інформації, що стосується питань національної безпеки для президента країни та інших високих урядових інституцій; Федеральне бюро розслідувань (ФБР), яке збирає та опрацьовує інформацію про ситуацію в країні, особливо щодо стану злочинності; Національне розвідувальне бюро (НРБ), що збирає і аналізує інформацію, яка надходить з розвідувальних супутників; Бюро досліджень Державного департаменту США, що займається аналізом стану міжнародної ситуації для потреб американської дипломатії; Агентство військової розвідки Пентагону, які збирають і аналізують інформацію щодо військових загроз національній безпеці, а також здійснюють інформаційне забезпечення Збройних Сил США.

Інформаційно-аналітичні підрозділи зазначених структур організують свою роботу за визначеними алгоритмами. Зокрема, щодня до них надходять кільканадцять тисяч повідомлень, достовірність яких ретельно перевіряється на різних рівнях. Найважливіші відомості керівники підрозділів передають аналітикам вищого рангу та директорам департаментів. Інформація, що потребує особливої уваги, передається директорам Бюро і агентств, які вже безпосередньо інформують президента країни у вигляді щоденного рапорту, що містить від 50 до 100 докладних повідомлень про потенційні загрози для безпеки держави, а також про стан і тенденції розвитку внутрішньої та міжнародної ситуації. Аналогічно інформація надходить і до інших урядових установ.

Налагоджена система інформаційного забезпечення тривалий час функціонувала на належному рівні. Однак події 11 вересня засвідчили її явну недосконалість. Зазначені інформаційні структури опинилися перед проблемою надходження надмірної кількості інформації. Річард Бетс, політолог з Колумбійського університету, в минулому — консультант ЦРУ, зазначає, що ця структура нині просто не встигає перевіряти і аналізувати масу повідомлень, які постійно надходять. Експерти вважають, що директори підрозділів інформаційних структур часто не знають про висновки щодо конкретного питання їхніх колег з інших служб, внаслідок чого можуть пропустити важливі сигнали. Саме так сталося, наприклад, з рапортом відділу ФБР у штаті Арізона, у якому за кілька тижнів до атаки 11 вересня повідомлялося про підозріливу активність громадян арабського походження у школах льотчиків. Про це йшлося також у рапорті відділу ФБР у Майямі. 6 серпня 2001 року шеф ЦРУ Джордж Тенет подав президентові США інформацію про можливість захоплення літаків. Тобто, інформація про ймовірні терористичні напади надходила, не вистачило своєчасних координаційних дій для акцентування уваги на цій загрозі.

Традиційна інформаційна система США зазнає істотних реформувань, що здійснюються за двома напрямками: 1) реструктуризація існуючих державних структур; 2) створення нових, що передбачає скорочення підрозділів, які займалися збиранням інформації за допомогою технічних засобів, та посилення служб, які ведуть агентурну роботу. Оптимізуються також процедури взаємодії між різними підрозділами інформаційного забезпечення. Вагомим наслідком реформувань стало створення Служби державної безпеки (The Office of Homeland Security — OHS), основним завданням якої є координація діяльності всіх структур інформаційного забезпечення та правоохоронних органів (ЦРУ, ФБР, Війсь-

кова розвідка, Іміграційна служба, Берегова охорона тощо). Уряд США намагається, отже, створити нову систему інформаційно-аналітичного забезпечення, яка відповідала існуючому ступеневі національних загроз.

1. *Гоффман Б.* Тероризм — неоголошена війна. Нові загрози політичної сили. — Франкфурт-на Майні, 1999. — С. 174.
2. *Мюнклер Г.* Тероризм як стратегія комунікації // http://www.intellect.org.ua/index.php?lang=u&theme_id=o&material_id=19863.
3. *Фромкін Д.* Стратегія тероризму. Ц: Тероризм. Дослідження стратегії і структури революційної політики сили. — Бонн, 1977. — Т. 123. — С. 83.
4. *Lagneur W.* Terrorism // Kronberg. — 1977. — P. 22.

MASS MEDIA AND TERRORIST MESSAGES

Volodymyr Vakulych

Institute of History of National Academy of Science of Ukraine

Grushevs'ka Street 4, 01001, Kiev, Ukraine

Tel. office: (044) 279-63-62

E-mail: institute@history.org.ua

Mass media role and importance in terrorist strategy are analysed in this article.

Key words: mass media, terrorism, information, aggressor, political actors.

Стаття надійшла до редколегії 11.12.2006

Прийнята до друку 05.03.2007